

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לה, תשמ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ציונים ביבליוגראפיים

מדרש בראשית רבה, מהדורת תיאודור-אלבק ברלין תרע"ב-תרצ"ו.
ספר הפזרי לר' יהודה הלוי, תרגם וההדיר יהודה אבן שמואל, ירושלים תשל"ג.
פירוש הרמב"ן על התורה, מהדורת הרב חיים דב שעוועל, ירושלים תשכ"ב-תשכ"ה.
דאנטה אליגיירי, הקומדיה האלהית, תרגם עמנואל אולסבנגר, ירושלים תש"ד-תשט"ז.
זאב חומסקי. הלשון העברית, ירושלים 1967.
חיים רבין, עיקרי תולדות הלשון העברית, ירושלים תש"ד.
אשר שטרן, "העברית — אם הלשונות — וסגולותיה ללומדים אותה בין הנוצרים באירופה בימי הביניים", לשוננו לעם לד (תשמ"ג), עמ' 222-228.
Dante Alighieri, *Tutte le opere*, Edizione del centenario, Milano 1965
Jean Perrot, *La linguistique*, Paris 1953
Edward Sapir, *Language*, 1921 (A Harvest Book, New York 1949)

חיים אהרנובכיץ

עינוי הדין

הצירוף "עינוי הדין" מסתבר, לכאורה, פנגור מלשון עינוי, שעניינו סיגוף וייסורים; פלומר: השקית הדין לזמן מסוים, בלא הסבר המניח את הדעת ("סחבת" בלשון המדוברת), היא עינוי לעשיית דין לאמתו. לפי התפיסה הרונחת הזאת, "מְעַנֶּה את הדין" הריהו ביטוי מושאל של האנשה ציורית, כמו: "אבן מקיר תזעק", "השמים בוכים", "הקטר נושם בכבדות", ודומה פאילו הדין גופו מתייסר בייסורים; או הריהו מעתק ממשמע "עינוי

בעל דין" — מעין צירופים כגון "עט נובע" (עט שדיואו נובעת), "כביש מהיר" (כביש שתנועת פלי רכב עליו מהירה) שבלשון ימינו. אכן "עינוי הדין" שגור בשימוש מליצי אצל מטיפים ומבקרי מומים בחברה, במשמע הפוך עינוי הדין ועינוי הנפש¹, פפי שהוא רווח במקורות — ולא היא.

המילונים מביאים "עינוי הדין" פאחד משימושי הלשון של הפועל ענה, שעניינם סיגוף וייסורים או בהמשך להם, אך בציון הגדרתו לעצמו — איחור הדין, השקיתו, דחייתו לזמן מסוים בלא הצדקה. הגדרה זו תואמת את פירושי רש"י ורמב"ם על אבות ה, ח: "חרב באה לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין² וכו'". ושם רש"י: "עינוי הדין שמענה את הדין ומעפבו מלפסוק לו דינו, ועיוות הדין זה ההולך אחרי הפצע

---

1. עינוי נפש — על פי נדרים יא, א: "ואלו נדרים שהוא מפר: דברים שיש בהן עינוי נפש"; רש"י: "כדכתיב 'לענות נפש, אישה יקימנו ואישה יפרנו' (במדבר ל, יד), אם ארחץ ואם לא ארחץ, אם אתקשט ואם לא אתקשט וכו'"; ובהמשך באותו עניין על פי פתובות עא ע"א: "אמר רבי יוסי: אין אלו נדרי עינוי נפש. ואלו הן נדרי עינוי נפש: שלא אוכל בשר, ושלא אשתה יין, שלא אתקשט בבגדי צבעונין וכו'".

וכן על פי יומא ח, א: "יום הפפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה". וביומא עד ע"ב: "וענייתם את נפשתיכם (ויקרא טז לא), ריבה, ואם נפשך לומר, הרי הוא אומר "והאבדתי את הנפש ההיא (שם כג, ל), עינוי שהוא אבידת נפש, ואי זה זה? זה אכילה ושתייה . . . עינוי רעבון וכו'".

2. אותה ההבחנה בין עינוי לעיוות בספרי, במדבר קלה: "אם משה, חכם חכמים גדולים, אבי נביאים, לא לו פנים (הקב"ה לא נענה לבקשתו להיפנס לארץ), קל וחומר לשאר כל אדם, המענים את הדין והמעוותים את הדין, על אחת כמה וכמה, רב לך".

וכו"; רמב"ם: "עינוי הדין הוא איחור המשפט ועיון בו ימים רבים בדבר המבואר, ועיוות הדין הוא שידון במה שאינו ראוי". המשפט הפולל שני נשואים "שמענה . . . ומעכבו" שבפירוש רש"י, מרמוז, לכאורה, לעינוי נפש בהשאלה, אך כפי שיתברר להלן, לאו דוקא, ואין כל פקפוק בזה בפירוש רש"י בנדון בשבת לג ע"ב. ושם בגמרא: "בעוון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה, חרב וביזה רבה ודָּבָר וּבְצוּרַת בא וכו'"; ועל זה רש"י: "עינוי הדין — ש מא ח ר ין הדיינין לדונו, ולא לשם שמים, אלא לאחר שהוברר להן הדין, משהיין אותן"³. ובכך הִסֵּר מפאן "מְעָנָה" מעניין סיגוף וייסורים.

אם כן, מה עסקו של עינוי פאן, ומה טיבו של הנשוא הפולל "מענה . . . ומעכבו" בפירוש רש"י הנ"ל? אכן רש"י ורמב"ם דייקו בלשונם, פי "עינוי הדין" לא נגזר מן ענה מעניין עינוי נפש כנ"ל, אלא מן הפועל עני / ענא בארמית, ומקבילתו ענה בעברית, מלשון עת (עָנָת), עוֹנָה, וענינם הימשכות זמן, והוא השתגר לעניין הימשכות יתר, איחור, השתהות. עינוי במשמע זה הוא ערך מילוני לעצמו, וייתכן שהשהיה היא לעתים עינוי נפש לנפגע ממנה, אבל עינוי נפש אינו כרוך בהשהיה כל עיקר⁴. אלו שני עניינים, הקרובים זה לזה קרבה מילונית בלבד.

3. וכיוצא בזה בסנהדרין קיב ע"א: (לעניין אנשי עיר הנידחת, שאין נהרגים בסקילה עד שיודח רופה) "אמר רב יהודה: דנין וחובשין, דנין וחובשין. אמר לו עולא: נמצא אתה מְעָנָה את דינם של אלו"; רש"י: "מְעָנָה את דינם — שלאחר שנגמר דינם, אתה משהא אותם ומענה את דינם".

4. ראה אבן עזרא, ויקרא טז, כט: "בחדש השביעי בעשור לחדש תְּעַנּוּ את

בירוש' סוטה א, ד מובא בארמית סיפור ברפי מאיר, שהאריך הרבה בדרשתו בבית הפנסת בליל שבת, ובגלל זה איחרה אישה אחת מקהל שומעיו לשוב לביתה, ובעלה המתין לה. ושם בלשון הכתוב: "חד זמן עֲנִי דְרִישׁ"; בעברית: פעם אחת ה ש ת ה ה בדרשתו⁵. השימוש בפועל הזה מובא גם בסיפור אחר בארמית בירוש' ביפורים ג, ג: (רבי יהודה בר חייה היה רגיל לעלות ולשאול בשלום רבי ינאי חמיו מערב שבת לערב שבת. והיה רבי ינאי יושב במקום ותולה עיניו לראותו ולקום מפניו) "חד זמן עֲנִי מְסִיק. אמר: לית אפשר דיהודה ברי משני מנהגיה . . ."; בעברית: פעם אחת א י ח ר לעלות, ואמר רבי ינאי: אי־אפשר שיהודה בני מְשָׁה מנהגו . . .

הפועל הארמי עני—ענא, במשמע איחור והשהיה, נספג בעברית בירוש' קידושין א, ז במדרש לשון, ושם: "אמר רבי שבתאי: "כתיב 'ומשפט נָרַב צדקה לא יֵעָנָה' (איוב לו, כג), אין הקב"ה מ ש ה א מתן שכרן של עושי מצוות בגוים". ושם פני משה: "לא יֵעָנָה — לשון עֲנִי דִין, לא מאחר ולא

נפשתיכם — אחר שהכתוב אומר התענג בדשן נפשכם, ידענו פי העיני הַפֶּף התענוג, והוא הצום . . . והפלל: כל עיניי שיימצא במקרא דְבַק עם נפש, הוא הצום". פאן אין שום עניין של השהיה.

5. באותו הסיפור המובא בבמדבר רבה ט, פ: "חד זמן אֵיֶעֱנִי דרשה"; עני, בניין אתפעל איעני — גוף ג', עבר, נחי ל"י/ל"א; בעברית: נמשך הרבה, איחר, השתהה, התעכב. עני בהוראה זו — מלשון עָנָה, עָנְתָא = זמן בארמית, היא עוֹנָה (עֵת = עָנְת) בעברית. מכאן הפועל ע נ א בארמית=למשוך, להשהות, להימשך.

הַבְּדֵל בין עָנָה, עָנְתָא / עֵת, עוֹנָה, שהוראתן זמן נמשך, לבין שְׁעָתָא / שְׁעָה, שהוראתן יחידת זמן קצובה ומסוימת במהלכו של קו הצל של מורה השעות בשעון שמש, השוּעָה (פּוֹנָה, נוֹטָה) עם השמש מערבה.

משהא מתן שכרן של עפוי"ם ופורע להם מיד"; קרבן העדה:
"לא יְעָנָה — לא יעפב, ובעפוי"ם מיירי, שבישראל שכר מצוה
בהאי עלמא ליפא" (= ובעפוי"ם הוראתו, פי לגבי ישראל אין
שכר מצוה בעולם הזה)⁶. נמצא, פי ענה שבצירוף "עינוי הדין"
במשמע איחור, השהיה, עיפוב, אינו תופעה יחידאית בלשון
חכמים, בעברית ארץ-ישראלית רהוטה.

על קליטתו של הפועל הזה בלשון חכמים במשמע הנדון
יעיד גם המדרש במכילתא, משפטים, נזיקין יח: "א ל ר' שמעון
לר' ישמעאל: רבי, לְפִי יוצא, שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר לו
רבי ישמעאל לרבי שמעון: מימך בא אדם אצלך לדין או
לשאלה ועיפב תיוד עד שתהא שותה פוסך ונוטל סנדלך או
עוטף טליתך? אמרה תורה 'אם עָנָה תְעָנָה' (שמות כב כב), אחד
עינוי מרובה, ואחד עינוי מועט. אמר לו: ניחמתני, רבי". נעלה
מפל ספק, פי "עָנָה תְעָנָה" נדרש פאן לעניין השהיה ועיפוב,
הוא העינוי המועט בנדון זה, בדחייה לשעה קלה, לעומת העינוי
המרובה שבדחייה לזמן ארוך. ואם תאמר שאותו העינוי המועט
שבעיפוב, שיש בו גרימת ביטול זמן לזולת, ייחשב לתולדה של
העינוי המרובה מעניין ייסורים, וּשְׂדָה משמעים אחד להם, הרי
מוקד הסיפור הזה הוא העיפוב, ומדרשו — אם עָנָה תענה —
שניהם יוכיחו, שמדובר בפועל ענה בעל ייחוד משלו, ואין טעם
להפליג עד להיקש לעינוי שבייסורים לעניין זה.

---

6. החידוש שבפירושו הזה של הירושלמי מרשים לנוכח שאר הפירושים על
"לא יְעָנָה", כגון: תרגום יונתן — לֹא יִסְגֹּף, ובעקבותיו רש"י ואבן עזרא
והמצודות ורלב"ג שם — מלשון עינוי וייסורים. יתר על כן, פירוש הירושלמי
בנדון מוכיח על שגירות ענה במשמע איחור, השהיה, עיפוב גם בעברית.

לאור האמור למעלה נהיר יותר פירושו של אבן עזרא על "והכסף יִעָנֶה את הפל" (קוהלת י, יט). פלשונו שם: "וענין יִעָנֶה ימציא, ויתכן שהוא מן עת, כמו שפירשתי, והענין שימציאנו בפֶּעַת שירצה הרוצה". וכונת אבן עזרא לפירושו על "אלהים יִעָנֶה את שלום פרעה" (בראשית מא, טז): "וטעם יִעָנֶה שימציא תמיד, וכן 'פי האלהים מְעַנֶּה בשמחת לבו' (קוהלת ה, יט)". וכדומה פירושו על "והיה ביום ההוא אֲעֲנֶה נָאם ה', אֲעֲנֶה את השמים, והם יִעֲנוּ את הארץ" (הושע ב, כג), וכן "והארץ תִּעָנֶה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר, והם יִעֲנוּ את יזרעאל" (שם כד).

עכשיו, שנתחנך הצירוף עינוי הדין במשמע עיפוב והשהיה, לפי הרווח בלשון חכמים ואצל פרשנים מאוחרים, אין ספק עוד, שלכך פִּינֵן רש"י בפירושו על אבות ה, ח: "עינוי הדין — שמעֲנֶה את הדין ומעפבו", לאמור: הצירוף "מענה ומעפב" כאן אינו אלא פועל חוזר בלשון כפול לשם הטעמה⁷.

לפיכך פליאה, שבפרוץ השלם של קאהוט ובמילון התלמודים והמדרשים של יעקב לוי נכלל עינוי דין בערך ענה מעניין סיגוף וייסורים, ולא הובא פערך ענה בפני עצמו. לוי גורס בגרמנית das Quälen beim Gerichte, היינו העינוי אצל (לפני) בית הדין, בעקפו על ידיזה את הפעיה של ההאנשה המושאלת, הנדוֹנָה בתחילת המאמר למעלה. הספרו דחוק, והפעיה עומדת בעינה. לעומתם מרדכי יאסטרוב במילונו מביא

7. השנה צמדי פעלים להטעמה: בוחן ובודק, זן ומפרנס. מחרף ומגדף, צופה ומפיט וכיו"ב, ומשמעות אחת לכל אחד מחלקי הצמד, ושפמותם מצויים למכביר במקורות.

את עינוי הדין בערך מיוחד ענא, עני, במשמע איחור והשהיה פנ"ל. הדעת נותנת, ששכיחות הפועל ענה במשמע איחור והשהיה במקורות שהובאו כאן מצדיקה את ציון זהותו גם במילונים העבריים, ולאו דוקא לעניין עינוי הדין בלבד.

ר פ א ל נ י ר

דרכי התצורה של שמות מסחריים

1. יצרן, המוציא מוצר חדש לשוק, מעוניין ליצור את הרושם (גם אם יש בכך אשליה), שהמוצר שונה ממוצרים דומים הקיימים בשוק, שהוא טוב יותר, יעיל יותר. מתפקידיה של הפרסומת המסחרית לתת לציבור את ההרגשה, שמוצרים ישנים אינם יעילים, ושמוטב להמירם במוצר החדש. הפסיכולוגיה החברתית מצביעה על התופעה של "התיישנות פסיכולוגית" (psychological obsolescence)¹ שגורמת הפרסומת, כלומר התיישנות הקיימת במוחו של הצרכן הפוטנציאלי, שאין לה בהכרח מקבילה במציאות. כדי ליצור תחושה, שיש במוצר משהו שונה מן המוכר, משהו טוב יותר ממוצרים דומים הנמכרים בשוק, יש לתת למוצר שם חדש. מכאן ריבוי התחדישים שבשמות המסחריים. עצם מתן שם חדש למוצר

---

1. ראה: Vance Packard, *The Hidden Persuaders*,

Harmondsworth, Penguin, 1956 (rep.), pp. 143–144